

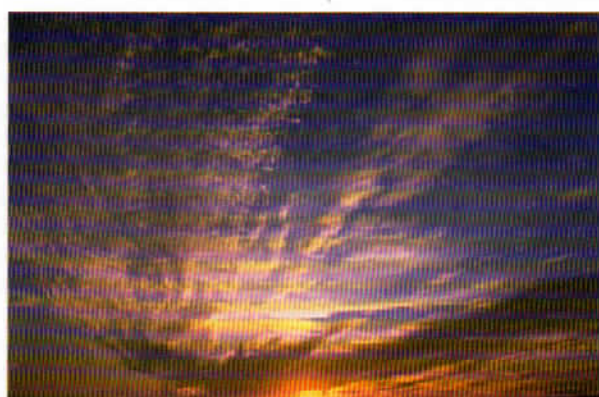
NÉPESEDÉSI HÍRLEVÉL

A KSH Népeségtudományi
Kutató Intézet kiadványa
aktuális demográfiai
kérdésekről

2003/4

Globalizáció és migráció

A globalizáció és a migráció szorosan összefüggő fogalmak. Az országhatárt átlépő – azaz nemzetközi – vándorlók aktívan részt vesznek a világ társadalmi és gazdasági térszerkezetének gyors ütemben zajló átalakításában, mintegy részét képezik annak. Ugyanakkor a ma zajló migrációs folyamatok nem érthetők meg anélkül az értelmezési keret nélkül, amelyet a globalizáció mint a társadalmi és gazdasági folyamatok új együttese nyújt. A KorFa jelen száma három, e tekintetben különböző helyzetben lévő országgal kapcsol-

http://www.un.or.th/TraffickingProject/Publications/globalisation_paper.pdf

latban közöl információkat és elemzéseket. A három közül Finnország és Magyarország az Európai Unió teljes jogú, illetve csatlakozás előtti tagja, míg Oroszország önmagában képvisel egy másik globális fókuszpontot. Az összehasonlító vizsgálatot az érintett országok jeles kutatóintézetei (Alkalmazott Közgazdasági Kutatások Szibériai Központja, Novoszibirszk; Helsinki Egyetem Etnikai Kap-

csolatok Központja, Helsinki; KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest) kezdeményezték, és a USAID¹/URCI² nagyvonalú támogatásával valósították meg. Az összehasonlító szövegeken túl Magyarország esetében külön írásokat közlünk olyan vándorló csoportokról (példának okáért a kínaiakról), illetve vándorlási irányokról, jelenségekről (például az Európai Unió polgárai hazánkban vagy az etnicitás kérdése), amelyek a globalizáció szempontjából kiemelt jelentőségűek. A KorFa jelen száma a „Globalizáció, migráció és etnicitás” című, 2003. december 3 és 7. között Budapesten megrendezésre kerülő nemzetközi munkaértekezlet számára készült.

Hegyesi Adrienn és Melegh Attila vendégszerkesztők
hegyann@freemail.hu és melegh@mailop.ksh.hu

Tartalom

Globalizáció és migráció
Kelet–nyugati munkaerő-
vándorlás
Az orosz migrációs folyamat
jellegzetességei
Globalizálódó tőke, hiányzó
munkaerő Finnországban
Globalizáció és migráció
Magyarországon
Áramlás és ellenáramlás
Transznacionalitás és
lokalizálódás
A magyarországi bevándorlás
sajátosságai
ENSZ Egyezmény és a külföldi
munkavállalók

Kelet–nyugati munkaerő-vándorlás, államközi szerződések, globalizáció³

A kelet–nyugati migráció az 1980-as és kilencvenes évek fordulóján Közép- és Kelet-Európában végbement politikai és gazdasági változásokat követően vált fontos kérdéssé. A korábbi kommunista országokból meginduló számottevő migráció első jeleire Nyugat-Európa országai gyorsan restriktív védőintézkedésekkel reagáltak. Az érvek legtöbbször a növekvő munkanélküliséggel és a jóléti államok jóléti rendszereire nehezedő terhekkel voltak összefüggésben. A migrációs politikák mögöttes feltételezései főként a migráció hagyományos elméleti alapvetéseire épülnek, ami – leegyszerűsítve – azt jelenti, hogy *elegendően nagy jövedelemkülönbségek esetén migrációs áramlások indulnak el, és a beinduló migráció mindaddig fenn is marad*, amíg a különbségek elég nagyok, például az egy főre jutó GDP, vagy más jövedelem-mutató alapján (Layard et al 1992, Walterkirchen–Dietz 1998, Bauer–Zimmermann 1999, Brücker–Franzmeyer 1997, Birner–Huber–Winkler 1998).

Az elméleti megfontolások továbbá burkoltan általában azt is feltételezték, hogy a migráció *állandó vagy hosszú időre szóló* jelenség. Igen meglepő módon az Európai Unió országaiban megfogalmazódó bevándorlási politikák olyan elméleti feltevésekkel élnek, mintha a közelmúlt kelet–nyugati vándorlása hagyományos hosszú-távú migráció lenne. A korábbi vándorlások főként állandó jelleggel szemben azonban a kilencvenes évek kelet–nyugati migrációja jórészt gazdasági, azaz munkaerő-migránsok és ingázók vándorlását jelenti – korlátozott időre – az EU országaiba (Morokvasic–Rudolph, 1994; Jazwinska–Okolski, 1996; Wallace et al., 1996; Czako–Sik, 1999; Iglicka, 1999).

A bevándorlásra (belépésre, kilépésre, tartózkodásra) vonatkozó szabályozás a külföldiek különböző csoportjai – *vendégmunkás, menekült, menekült státuszt kérő, kisebbség* – szerint eltérő. Míg a bevándorlási politi-

¹ US Agency for International Development (az Egyesült Államok Nemzetközi Fejlesztési Ügynöksége).

² University Research Corporation International (Egyetemi Kutatások Nemzetközi Testülete).

³ A szerző tanulmánya letölthető a www.econ.co.hu oldalról.

kák egyes csoportokat bevándorlásra ösztönöznek, más csoportok szigorú korlátozásokkal találják magukat szemben. A munkaerő-migrációt részben ösztönzik, részben korlátozzák az országok, de mindenképpen a fogadó ország érdekeinek és megfogalmazott preferenciáinak megfelelően.

Európában nem új elképzelés a munkaerő-migráció terelése a fejlettebb nyugati államok munkaerőhiányának átmeneti megoldására. Hivatkozhatunk itt az 1950-es és 60-as évek bevándorlási rendszereire, amelyeket nagy volumenű, kétoldalú szerződésekkel ösztönzött munkaerő-vándorlás jellemzett. Ez a munkaerő-vándorlás a második világháborút követő gazdasági boom időszakának vendégmunkás programjaiban gyökerezett, és mind időben, mind a munkaerőpiacra jutás lehetőségében és a munkaerő-piaci biztonság tekintetében korlátozott lehetőségeket biztosított. A munkaerő-keresletet mediterrán országokból toborzott munkásokkal elégítették ki: kezdetben olasz, spanyol, portugál és görög, később marokkói, algériai, tunéziai, török és a valamikori Jugoszláviából származó munkásokkal. (Castles–Miller, 1993; Münz, 1995). Nyugat-Németországban volt a legjelentősebb vendégmunkás-program ('Gastarbeiter'-program az elterjedt német megnevezés szerint), ami az 1950-es évek közepének gazdasági fellendülése idején kezdődött és az 1970-es évek közepén a gazdasági válsággal együtt járó munkaerő-piaci túlkínálattól való félelemmel ért véget. Nem sikerült azonban a 'Gastarbeiter'-programot az elképzelések szerint leállítani; a kapuk bezáródásával az eredmény a családtagok és általában a migrációs hálók lehetőségeit igénybe vevő bevándorlók növekvő mértékű migrációja volt. (Castles, 1986; Boyd, 1989).

A Kelet-Európából Nyugat-Európába irányuló, kétoldalú szerződésekkel ellenőrzött és irányított munkaerő-vándorlás története a hetvenes évek közepére nyúlik vissza, arra az időszakra, amikor politikai megfontolások kezdeményezték a kelet-európai munkaerő (ismételt, a korábbi tradícióknak megfelelő) Németországba áramlását. A német szövetségi kormány és a kelet-európai kormányok által szentesített kétoldalú egyezmények támogatták ezt a kezdeményezést (Rudolph, 1994). A kontrollált migráció az utóbbi időszakban növekvő mértékben kapott figyelmet. Az Európai Unió intézményi fejlődése (mindenekelőtt a Schengeni egyezmény) a korábbiakhoz hasonló kétoldalú szerződéseket ösztönöz az EU országai és az Unión kívüli országok között. Az egyezmények célja, hogy az egyes országok önálló vendégmunkás-programokat hozzanak létre. A bilaterális egyezmények pedig megfelelő eszköznek tűnnek a munkaerő-vándorlás tereléséhez.

Noha ezekről a kétoldalú egyezményekről sok szó esett a csatlakozást megelőző időben, az egyezmények célja ellentmondásos. Három különböző, gyakran implicit érv húzódik meg az EU-ba irányuló munkaerő-vándorlás ellenőrzését és terelését támogató egyezmények ösztönzése mögött: (1) pótlólagos olcsó szakképzetlen szezonmunkaerő-kínálat korlátozott időtartamra; (2) pótlólagos és relatíve olcsó szakképzett munkaerő-kínálat a strukturális munkaerő-piaci hiányok pótlására; (3) regionális munkaerő-piacok fejlődése. A bilaterális egyezmények mellett szóló érvek hol az egyik, hol a másik előnyt hangsúlyozzák.

A leggyakoribb érvelés az olcsó, képzetlen, időszakos, szezonmunkaerő iránti elkerülhetetlen keresletet hangsúlyozza, ami gyakran illegális formában jelenik meg. Garnier (2001) egyértelműen amellett érvel, hogy a kétoldalú kapcsolatok fontossága abban rejlik, hogy az *illegális munkaerő-vándorlást kívánatos, legális irányba tereli*. Más megfontolások azt mérlegelik, hogy az Európai Unió egyes országainak lehetősége van a bilaterális szerződések révén *olcsóbb kelet-európai szakképzett munkaerőt használni*. „A [...] munkaerő-piacon, melyen a szolgáltatási szektor szerepe folyamatosan növekszik, a külföldi munkások a rugalmasság fontos eszközét jelentik. Amennyiben viszonylag alacsony a bérük, mint a közép- és kelet-európai országokból származóké, s gyakornokként érkeznek, különösképpen vonzó munkaerő-kínálatot jelentenek.” (Salt–Hogarth, 1999: 64) Mindezen ellentmondások mellett a mértékadó OECD jelentés a bilaterális egyezmények *regionális fontosságát* emeli ki. „A kelet–nyugati migrációs áramlások megfelelnek a mai regionális integrációs folyamatoknak, melyek a határregiókra szorítkoznak, és melyeket bilaterális egyezmények szabályoznak.” (OECD, 2001: 64).

Nem hagyhatjuk azonban szó nélkül, hogy mindezek az elképzelések korántsem teljesen konzisztensek az Európai Unió szellemével, a munkaerő szabad áramlásával és az egyenlő elbírálás és gazdasági szabadság elvével. Borjas (1999) tanulmányában felveti azt az elvi megfontolásra érdemes kérdést, hogy a bizonyos időre szóló munkaerő-programok valójában bizonyos

piaci előnyt jelentenek azon tagországok számára, amelyek nagy létszámú ideiglenes munkaerőt toboroznak más országokból. Ugyanakkor azonban a tagországok szociális rendszerei által garantált feltételek az ideiglenes migránsokra rendszerint nem terjednek ki, így olcsóbb ilyen migráns munkaerőt alkalmazni a termelésben vagy a szolgáltatásban. Garnier (2001) egy másik fontos szempontot is felvet, nevezetesen azt, vajon a közép- és kelet-európai országok polgárainak érdekeit szolgálják-e az ilyen szerződések, melyek valójában kizárják a résztvevőket abból, hogy ugyanúgy kezeljék őket, ahogyan az Unió országainak polgárait.

Mindezeket figyelembe véve érdemes elgondolkodni a csatlakozási folyamat azon momentumán, hogy egyes EU tagállamok változatlanul elzárkóznak attól, hogy elfogadják a csatlakozással egy időben a közép- és kelet-európai országokból szabadon beáramló munkaerőt szabadságát. Attól tartanak, hogy a csatlakozást követően a (vélelmезetten növekvő mértékű) munkaerő-migráció megzavarhatja, torzíthatja munkaerőpiacukat és szociális feszültségeket eredményezhet, míg más országok, (szerényebb közép- és kelet-európai bevándorlási tapasztalatoktól terhelten) nem vagy csak szerény mértékben támasztanak feltételeket.

Összességében valójában kevés *empirikus tapasztalattal* rendelkezünk a kelet–nyugati migrációval kapcsolatban. A kétoldalú egyezmények keretében munkát vállalók a munkaerő-vándorok egy részét jelentik csupán. Mennyire fontos ez a munkavállalói csoport, mennyire meghatározója a migránsoknak? Az államközi egyezményekben terelt migráció elméleti megfontolásait a hazai tapasztalatokkal összevetve azt láthatjuk, hogy *ezek a programok valóban a szándékoknak megfelelő összetételű migrációt ösztönöznek*. Kérdés, hogy az ily módon leírható vándorlás egybeesik-e az általánosabb migrációs áramlásokkal és tendenciákkal, továbbá a migráns munkaerőpiac szabályozásának megszűnésével, a bilaterális szerződésekkel terelt migráció megszűnését követően lényegesen eltérő tendenciákra számíthatunk-e? Milyen előrejelzéseket fogalmazhatunk meg?

A válasz alapjául szolgáló elméleti viták egy része a globalizáció kérdése körül koncentrálódik. Jelentős-e a várható migráció, és mi a szerepe az ezredforduló gazdasági folyamataiban. Baldwin–Martin (1999) elemzését követve definiáljuk a globalizáció folyamatát, s azt nem csupán a legutóbbi időszak termékeként értelmezzük, hanem annak két hullámát azonosíthatjuk, az iparosítás felgyorsulásának időszakát a 19. század közepétől 1914-ig, és a második világháborút követő, az 1960-as évek vége óta tartó korszakot. Kiemelik azt a fejleményt, miszerint a migráció jelentősége számottevően csökken a globalizáció többi indikátoraihoz (kereskedelem, tőkeáramlás, közvetlen külföldi tőkebefektetés, tényezőárak alakulása) képest. A részletesebb elemzéstől eltekintve elég itt csupán az Európai Unió tapasztalataira utalnunk: a szabad belső piacon a tagországok közötti belső migráció szerény, és a közép- és kelet-európai országokból a jelenlegi tagországokba irányuló vándorlás is – mértékadó tanulmányok tanúsága szerint – korlátozott volt és maradt (Boeri–Brücker, 2000).

Am adhatunk egy morális – bárha jogos – választ is a kérdésre. Megkönynyíti a helyzetet, hogy a globalizáció trendje a migrációval kapcsolatos morális megfontolásokkal nem tűnik számottevően konfrontálódni. „Mert innen, a fal vagy a vasfüggöny keleti oldalától nézve, erkölcsstelenségnek tetszett a szolidaritás hiánya, ahogyan az itteni kisállamokat feltétel nélkül a nagy keleti marta-lócnak, a sztálini Szovjetunióknak odavetették, s ahogyan ezt a tettet azután, önelégült konformizmussal, a világstabilitás és a világbéke mozdíthatatlan alapkövének deklarálták. Kertünket művelni egy szegénytelen (megengedem, talán elkerülhetetlen) paktum árnyékában, lehet ugyan kellemes, sőt hasznos foglalatosság, de hogy az ilyen kertben nem terem meg az európai eszme, abban nem kételkedhetünk. Hogy mennyire nem, azt mutatja a csaknem tíz éve folyó aggodalmas számítgatás, hogy mennyibe kerülne az Európai Unió keleti bővítése, ami ugyan színjőzan fejre, ám elmeszesedett érrendszerre és kőke-mény szívré vall.” (Kertész Imre: *Neue Zürcher Zeitung* 20/21 January 2001)

Baldwin R E.–Ph Martin (1999): Two waves of globalisation: superficial similarities, fundamental differences. *NBER Working Paper* 6904.

Bauer–Zimmermann (1999): Assessment of possible migration pressure and its labour market impact following EU enlargement to Central and Eastern Europe. *Manuscript* Bonn–London.

Birner, A.–Huber, P.–Winkler, P. (1998): Schätzung des Potentials an Einpendlern und Arbeitsemigranten aus den MOEL und regionale Arbeitsmarktauswirkungen. In *Regionale Auswirkungen der EU-Integration der MOEL*. Österreichisches

- Institute für Wirtschaftsforschung und Österreichisches Institut für Raumplanung, Wien, p 163–213.
- Boeri, T.–H. Brücker (2000): *The impact of Eastern enlargement on employment and labour markets in the EU member states*. (Berlin and Milano: DIW, CEPR, FIEF, IAS, IGIER).
- Borjas, G. J. (1999): Economic research on the determinants of immigration: lessons for the European Union. *World Bank Technical Papers* 438.
- Boyd, M. (1989): Family and personal networks in international migration: recent developments and new agendas. *International Migration Review* 23(3): pp 638–670.
- Brücker–Franzmeyer (1997): Europäische Union: Ostererweiterung und Arbeitskräftemigration. *DIW-Wochenbericht* 5., pp. 89–96 Berlin.
- Castles S.–M. J. Miller (1993): *The Age of Migration*. International population movements in the modern world. Macmillan P., Basingstoke, London.
- Castles, S (1986): The guest-worker in Western Europe – An obituary. *International Migration Review* 20(4): p. 761–778.
- Czakó, Á.–E. Sik (1999): The characteristics and origins of the Comecon Open Air Market in Hungary. *International Journal of Urban and Regional Research* 23: 715–737.
- Garnier, Ph. (2001): Foreign workers from Central and Eastern European Countries in some OECD European Countries: Status and Social Protection, In *Migration Policies and EU Enlargement* (Paris: OECD).
- Iglicka, K. (1999): The economics of petty trade on the Eastern Polish border. In K. Iglicka – K. Sword (eds.) *The challenge of East–West migration for Poland*. London: Macmillan.
- Jazwinska, E.–M. Okolski (eds.) (1996): *Causes and consequences of migration in Central and Eastern Europe*. Warsaw: University of Warsaw Migration Research Centre.
- Layard, R.–Blanchard O.–Dornbush R.–Krugman P. (1992): *East–West migration: the alternatives*. MIT Press, Cambridge–London.
- Morokvasic, M.–Rudolph, H. (eds.) (1994): *Wanderungsraum Europa, Menschen und Grenzen in Bewegung* Berlin: Sigma.
- Münz, R. (1995): Where did they all come from? Typology and geography of European mass migration in the twentieth century. *Paper presented on the European Population Conference*, Milan 4–8, Sept. 1995.
- OECD (2001): Trends in International Migration. *SOPEMI Report* 2000 edition. (Paris: OECD).
- Rudolph, H. (1994): Dynamics of immigration in a non-immigrant country: Germany. In: Fassmann, H.–Münz, R. (eds.) *European migration in the late twentieth century*. E. Elgar, Aldershot, 113–126.
- Salt, J.–J. Hogarth (1999): Assessment of possible migration pressure and its labour market impact following EU Enlargement to Central and Eastern Europe: Part 1. *UK Department of Education and Employment, Research Report* 138.
- Wallace, C.–Chmouliar, O.–Sidorenko, E. (1996): The Eastern frontier of Western Europe: mobility in the buffer zone. *New Community* 22: 259–286.
- Walterkirchen, E.–Dietz, R. (1998): *Auswirkungen der EU-Ost-Erweiterung auf den österreichischen Arbeitsmarkt*, WIFO, Wien.

Hárs Ágnes

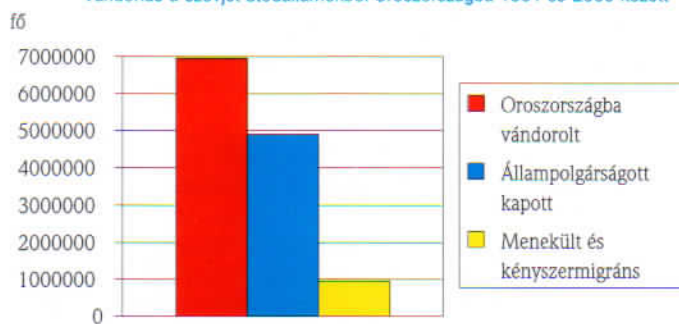
Kopint-Datorg

h8129har@ella.hu

Az orosz migrációs folyamat jellegzetességei

Az orosz társadalom politikai és szociális életében bekövetkezett drámai átrendeződések után Oroszország egy számára teljesen új jelenséggel, a migrációs folyamattal találkozott, amikor megindult egyrészt az orosz ajkú népesség, másrészt a volt szovjet köztársaságok lakosságának bevándorlása, kezdetben politikai, később gazdasági okok miatt. A korábbi Szovjetunió területe olyan egységes rendszert képezett, mely egységes jogrenddel és formálisan egységes munkaerőpiaccal rendelkezett. A szovjet köztársaságok között vízummentes volt határátlépés, és nem voltak speciális korlátozások a más köztársaságokból áramló munkaerő felhasználására vonatkozóan. A migrációs csere folyamat 1991–2000 között Oroszország és a FÁK tagállamai, illetve a balti köztársaságok között volt a legnagyobb. Az orosz Állami Statisztikai Hivatal adatai szerint ezekben az években több mint 7 millió migráns érkezett a két térségből Oroszországba. (Ugyanezen idő alatt a világ összes többi országából együttesen is alig 200 ezer ember vándorolt be Oroszországba.) A FÁK országaiból és a Baltikumból újonnan Oroszországba érkezettek 70%-a megkapta az orosz állampolgárságot. A honosítottak ilyen magas százaléka azzal magyarázható, hogy ebben az időben Oroszország a Szovjetunió jogutódjának tekintette magát, így az orosz állampolgárság megszerzésének szabályai egyszerűbbek voltak. A migránsok Oroszországban történő honosításában az etnikai és a nyelvi identitás töltötte be a legfontosabb szerepet. A nyelvi akadályok hiánya még mindig jelentős olyan tényezőknek számít, amely kedvező hatással van a korábbi szovjet tagországokból Oroszországba irányuló migrációra. Figyelembe véve a bevándorló külföldiek számát, valamint az olyan migránsok számát, akik megkapták az orosz állampolgárságot, arra a következtetésre juthatunk, hogy 2000-ben Oroszország területén 2 millió 60 ezer olyan állampolgár lakott, akik a FÁK országaiból és a balti államokból érkeztek.

Vándorlás a szovjet utódállamokból Oroszországba 1991 és 2000 között

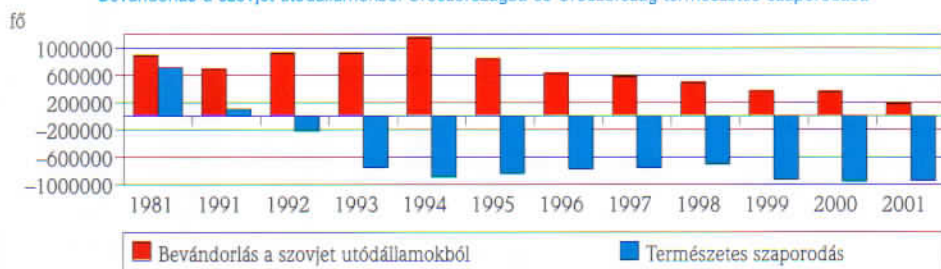
Forrás: Oroszország Állami Statisztikai Hivatala és Belügyminisztériuma.

1997-től kezdve új tendenciák figyelhetők meg az Oroszországba irányuló migráció minőségi jellemzőiben, csökkent a FÁK-ból és a balti államokból érkezettek száma. 1997 után a FÁK országaiból és a balti államokból Oroszországba érkezettek évenkénti száma nem haladja meg az 500 ezer főt, míg 1994-ben még több mint kétszer ennyien érkeztek. A regisztrációs szabályok hibái, valamint a migrációs folyamat ellenőrzésében megjelenő nehézségek miatt a legális, valamint az illegális migráció dinamikájának megfigyelése évről évre nehezebb lett, és az egész migrációs folyamat mindinkább irányíthatatlanná vált.

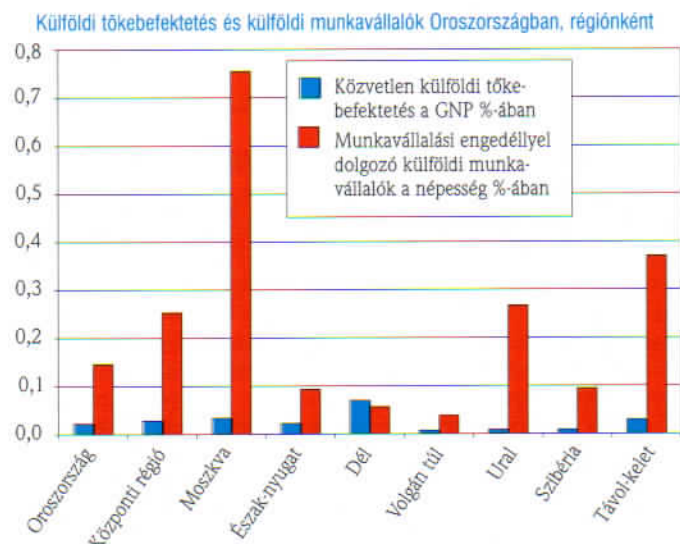
Az illegális migrációra vonatkozó becslések 300 ezer főtől 5 millió főig terjednek. Az illegális vándorlás mérésére használt becslési módszerek egyik legelterjedtebb változata a jogrendszer észlelt megsértésének megfigyelésén alapul. Amennyiben elfogadjuk, hogy a kiderített törvénytörések száma a tényleges esetek számának 10%-a, az illegális migránsok létszáma Oroszországban 2 millió emberre tehető.

2002-ben új össz-szövetségi törvényt fogadtak el a „Külföldi állampolgárok jogi státusáról az Orosz Föderációban”, és 2003 novemberében jelentősen megváltoztatták „Az Orosz Föderáció állampolgárságáról” szóló, szintén össz-szövetségi törvényt. Mindkét törvényt kormányrendeletekkel és törvényerejű rendeletek sokaságával egészítették ki. Az új szabályokat áttekintve úgy tűnik, hatékony jogi alapot sikerült teremteni a migrációs folyamatok irányítására. Az új orosz migrációs törvény tanulmányozása és a kialakított gyakorlat alapján elmondható, hogy az orosz

Bevándorlás a szovjet utódállamokból Oroszországba és Oroszország természetes szaporodása

Forrás: Oroszország Állami Statisztikai Hivatala.

Forrás: Oroszország Állami Statisztikai Hivatala és Bevándorlási Hivatala, 2000.

Globalizálódó tőke, hiányzó munkaerő Finnországban

Amikor finn szempontból hasonlítjuk össze a három országot, az előzetes eredmények arra utalnak, hogy a Szovjetunió összeomlása és a gazdasági tőke globalizálódása egyaránt befolyásolja mindhárom ország munkaerő-vándorlását. A munkaerő áramlását Finnországban ellenőrzik a legerősebben, annak ellenére, hogy bevándorlási története a legrövidebb. A tőkeáramlások szempontjából Finnország az Európai Unió szabályait követi, és az elmúlt évtizedben gyors ütemben vált nyitottá.

A külföldi befektetések és a külföldi munkaerő tendenciái

Abban az időszakban, amikor a nyugat-európai országokba nagyarányú munkaerő-vándorlás irányult, Finnországra még a kivándorlás volt jellemző, csupán az 1980-as évek végétől lett pozitív a vándorlási egyenlege. A közelmúltban Finnországban letelepedett bevándorló népesség etnikailag és társadalmilag is heterogén. Vélhetően éppen ennek az etnikai heterogenitásnak tulajdonítható, hogy még nem alakultak ki a hagyományos kisebbségekhez hasonló, új etnikai közösségek.

A finn történelem eltér az északi országok történelmétől. Finnország mintegy 60 éven át, az 1980-as évekig elszigetelt terület volt, szinte egyáltalán nem érintette a többi fejlett ipari országba irányuló bevándorlás. Ugyanez az izolációs tendencia érvényesült Finnországban a tőke és a közvetlen külföldi beruházások tekintetében is. Az 1990-es évek elejéig a finn gazdaság nagymértékben függött a Szovjetunióval folytatott kereskedelem-től. A Szovjetunió összeomlása és a nemzetgazdaság megnyílása a külföldi befektetések és cégek előtt azt eredményezte, hogy megnövekedett a tőke nemzetközi mozgása mind Finnországba, mind pedig onnan kifelé.

1995 és 2000 között az éves közvetlen külföldi befektetések Finnországban 6,2 milliárd euróról 26,1 milliárdra, és ugyanezen időszakban a finn közvetlen külföldi befektetések még jobban, 11 milliárd euróról 56 milliárdra növekedtek. Finnországban ezért 1995-től negatív a nettó nemzetközi befektetési mérleg, és pozitív a nettó vándorlási egyenleg.

A bevándorlók növekvő száma egyelőre nincs közvetlen kapcsolatban a tőke nagyobb mobilitásával, ami annak tulajdonítható, hogy a bevándorlás legnagyobb része a finn származáson (ingriai „visszavándorlás” a Szovjetunió északnyugati részéből és Észtországból), a szoros családi szálakon, vagy menedékkérésen alapul. Más szóval a bevándorlás okai eddig nagyrészt mások, mint amelyeket a tőke nemzetközi mozgásával összefüggésbe lehetne hozni. Elemzésünk előrehaladtával jobb átfogó képet nyerhetünk a tőke és a népmozgások kapcsolatáról.

migrációs politika fő célkitűzése a migrációs folyamatok ellenőrzése, az illegális migráció csökkentése, a külföldi munkaerő migrációjából származó pénzügyi haszon növelése.

Fontos megjegyezni, hogy bár a jogi és szervezési lépéseket követően a társadalom jobban tudja ellenőrizni a migrációs folyamatokat, még nem sikerült megvalósítani az állam stratégiai céljait a migrációs politika realizálása tekintetében. A demográfiai problémákat a jelenlegi migrációs politika nem oldja meg, mert a vándorlók leginkább munkát keresnek. Az ország keleti régióinak alacsony népsűrűsége sem lesz magasabb, mert a migrációs folyamatok iránya a központi és a nyugati régiókba, valamint a határmenti régiókba mutat. A gazdasági fejlődés a befektetett tőkéhez kapcsolódik, de összefüggése a migrációval jelenleg rendkívül laza.

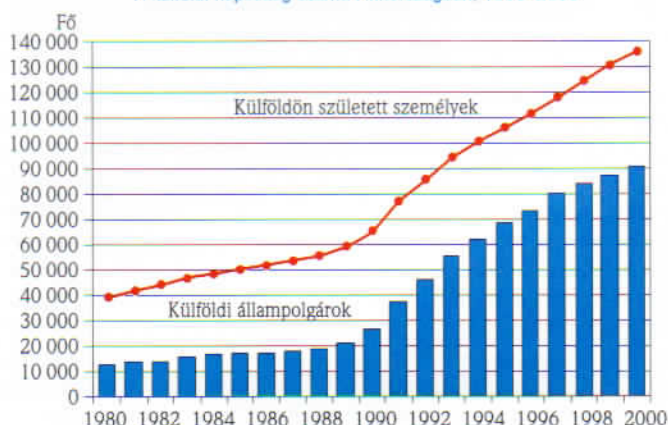
A munkát vállaló külföldi állampolgárok statisztikai adatai csak 2000-tól nyilvánosak. Ebből kitűnik, hogy a külföldi munkaerő oroszországi regionális eloszlása nem egyezik meg a közvetlen külföldi tőkebefektetés regionális összetételével. Ezen kérdéseket még tovább kell vizsgálni az orosz migrációs politika továbbgondolása érdekében.

Elena Kondratieva

Alkalmazott Közgazdasági Kutatások Szibériai Központja
kelena@online.sinor.ru

Helsinki, a főváros és környéke önmagában külön eset. Itt található a Finnországban élő külföldi állampolgárok és bevándorlók csaknem a fele, valamint a teljes lakosság egyötöde. 1999-ben a Finnországban működő, legalább 50%-os külföldi tulajdonhányadú cégek 71 százaléka Helsinkiben és vonzáskörzetében székel, személyzetüknek több mint 30 százaléka dolgozott itt, és éves forgalmuk 55 százaléka származott a régióban működő egységekből. Helsinki és környéke Finnországban az a terület, amely messze a legszorosabb kapcsolatban áll a külföldi tőkével, és itt a legnagyobb a külföldi állampolgárok sűrűsége. Mivel azonban a bevándorlás oka legtöbbször nem a munka, ez a kapcsolat feltehetően inkább esetleges, illetve valamilyen összetett társadalmi mechanizmusok közvetítik.⁴

A külföldi népesség száma Finnországban, 1980–2000

Forrás: Jouni Korkiasaari, Migrációs Intézet.

A Finnországból távozó és a Finnországba érkező közvetlen külföldi befektetések, 1995–2000

Forrás: Helsinki Region Statistics, 2002.

⁴ Lásd például Florida, Richard (2002): *The Rise of the Creative Class: And How it's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*, Basic Books.

A külföldi népesség száma Finnországban állampolgárság szerint, 1990–2000

Az állampolgárság országa	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Oroszország	...	9 720	11 810	14 316	16 861	18 575	20 552	22 724
Észtország	...	8 446	9 038	9 689	10 340	10 652	10 839	11 662
Svédország	6 051	7 014	7 291	7 507	7 756	7 809	7 887	7 999
Szomália	44	4 044	4 555	5 238	5 371	4 410	4 190	4 355
Jugoszlávia*	75	2 407	2 624	2 755	2 935	3 392	3 575	4 240
Irak	107	1 341	1 855	2 435	2 670	2 960	3 102	3 222
Egyesült Királyság	1 365	1 865	1 803	1 907	2 058	2 170	2 207	2 352
Németország	1 568	1 748	1 836	1 961	2 072	2 162	2 201	2 327
Volt Szovjetunió	4 181	6 163	5 187	4 675	3 628	2 966	2 447	2 249
Egyéb	...	...	...	...	...	...	...	...
Összesen	26 255	68 566	73 754	80 600	85 060	87 680	91 074	98 577

* A volt jugoszlávia és a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság

A tulajdonosok többsége Svédországból (a külföldi tulajdonú cégek 30%-a), az Egyesült Államok (15%), Németországból, Hollandiából és Dániából származik. Más szóval a Finnország és a Szovjetunió között fennállt erős gazdasági kapcsolatot egyértelműen felváltotta az európai integrációhoz és az USA-hoz fűződő kapcsolat. Másfelől a bevándorlás legnagyobb része Svédországból és a többi szomszédos területről, nevezetesen Észtországból és Oroszországból származik. Úgy látszik, hogy a vándorlási lánc kibontakozó folyamatai egyelőre nem kapcsolódnak a tőkeáramláshoz. Ez talán a bevándorlás történetének rövid voltával és azzal a ténnyel magyarázható, hogy a bevándorló közösségek és etnikai közösségek még mindig elég szelvények és fejletlenek Finnországban.

A munkavállalási engedélyek összetételét vizsgálva egyértelmű koncentráció mutatkozik bizonyos nemzetiségek és foglalkoztatási ágak irányában. Ennek okán joggal tündöndhetünk el azon, hogy létezhetnek olyan nemzetközi információs hálózatok, amelyek utakat építenek a külföldi munkaerő és a finn munkaerőpiac között. Mennyiségileg mégis a legtöbb munkavállalási engedélyt olyan ágazatokban adják ki, amelyek nincsenek szoros kapcsolatban a külföldi tőkével, ilyenek például a szezonális betakarítási munkák.

Mindaddig, amíg tényleges etnikai gazdaságok nem jelennek meg Finnországban, arra lehet számítani, hogy a tőke továbbra is nyugatról érkezik, a munkások pedig keletről jönnek. Finnország számára az jelent gondot, hogy ha növelni kívánja a külföldi munkaerőt, a társadalmi-gazdasági forgatókönyvek szerint az ország súlyos nehézségekkel fogja szembe találni magát. Márpedig a munkaerő bevándorlására már a közeljövőben szükség lesz a lakosság előregedése miatt, amelynek következtében nagy korcsoportok hagyják majd el a munkaerőpiacot, és nem lép helyükbe elegendő helyi munkaerő. Az innovációra és információra alapuló termelés olyan képzett munkaerőt kíván, amely Finnországban nem áll teljes egészében rendelkezésre. Ezért nemzetközi munkaerő-toborzásra és a bevándorlási láncra egyaránt szükség van ahhoz, hogy biztosítsuk a megfelelő munkaerő-ellátottságot a jövőben.

Nehézségek a foglalkoztatásban

Az 1990-es években, a súlyos gazdasági válság idején a bevándorolt népesség gyorsan növekedett. Mivel a bevándorlás oka általában nem a munka volt, Finnországnak ma kell szembenéznie azzal a problémával, amellyel korábban jellemzően a nyugat-európai országok találkoztak: miképpen teremtsen foglalkoztatottságot a bevándorlóknak, akik nem azért jöttek, mert kereslet mutatkozott a munkájuk iránt? A gazdasági aktivitási ráta általában sokkal alacsonyabb a bevándorlók körében, mint a finn állampolgárok között, ami tükrözhet egy olyan folyamatot, hogy a munkába állás nehézsége miatt az emberek inkább teljes egészében kívül maradnak a munkaerő-piacon. A gazdasági aktivitási ráták a menekült és más bevándorolt nők körében különösen alacsonyak.

Következtetések

A legtöbb foglalkoztatott bevándorló informális hálózatokon keresztül talált munkát, amelyeket leggyakrabban azonos etnikumúak hoztak létre. Ez a tendencia a legvilágosabban az éttermi üzletágban látható. Ebben az értelemben a nagyobb, letelepedett bevándorló közösségek kialakulása támogatná a bevándorlókat abban, hogyan segítsenek magukon, hogyan vessék meg a lábukat a finn munkaerőpiacon, hogy az annyira szükséges munkájukkal hozzájáruljanak az öregedő finn társadalom és munkaerőpiac gondjainak megoldásához. A bevándorlók térbeli koncentrációja elősegíti ennek a fejlődésnek a felgyorsítását, és úgy látszik, hogy ha biztosított a kellő mennyiségű bevándorló munkaerő, akkor Helsinki és vonzáskörzete lesz a legeleveníbb finn csomópont a tőke és a munka globális hálózatában.

Az efféle etnikai gazdaságok azonban nem jelentik a foglalkoztatás egyetlen módját. Gyakran találunk munkát a szolgáltatás 'fő áramlataiban', mint amilyen a közlekedés (buszvezetők a helsinki régióban), a takarítás, valamint a közösségi és a magán gondozás terén. Ahogy növekszik a gondozási üzletág, a nemzetközi gondozási cégek talán megjelennek a finn piacon is és hozzák magukkal a saját cégek személyzetének migránsait is. Ezen kívül a multinacionális cégek rendelkeznek saját programokkal és csatornákkal (nemzetközi toborzás, vagy nemzetközi cégen belüli vándorlás) ahhoz, hogy megszerezzék a számukra szükséges magasan képzett külföldi munkaerőt.

Míg 1990-et megelőzően Finnország mindkét áramlás előtt zárva volt és kereskedelmileg erősen kötődött a Szovjetunióhoz, mára megnyílt és a befektetések áramlása tekintetében integrálódott az EU-hoz és az USA-hoz, ami pedig a munkaerő vándorlást illeti, valószínűleg Oroszország lesz Finnország számára a legfontosabb munkaerő-forrás mind a magasan képzett, mind pedig a kevésbé képzett munkaerő vonatkozásában.

Annika Forsander és Perttu Salmenhaara

Helsinki Egyetem Etnikai Kapcsolatok Központja

annika.forsander@helsinki.fi és psalmenh@mappi.helsinki.fi

A finn munkaügyi hivatalok által 2002-ben kiadott munkavállalási engedélyek foglalkozás és nemzetiség szerint

Foglalkozás	Összesen	Észtország	Oroszország	Lengyelország	Kína	Lettország	India	Litvánia	USA	Ukrajna	Magyarország	Egyéb
Összesen	21 807	7 984	7 623	668	581	483	482	425	406	357	339	2 459
Betakarítók	8 402	2 400	4 990	190		244		308	1	172	1	96
Mezőgazdaság	956	436	299	38		128		22		16		17
Számítógépközelők, kódolók, stb.	925	43	104	8	87	4	205	17	44	21	105	287
Teherautósofőrök	822	375	439							2		6
Elektronikai és ICT mérnökök, technikusok	780	46	72	45	127	1	152	6	34	9	36	252
Építőmunkások	453	394	29		4	1		3	1	2	1	18
Hegesztők	438	227	138	42		2		3		19		7
Szakácsok, éttermi és konyhai dolgozók	404	9	7	2	94		24				4	264
Háztartás és állatgondozás	400	320	32	12		10		12			1	13
Zenész	393	17	33	9	1	2			13		94	224
Egyéb	7 834	3 717	1 480	322	268	91	101	54	313	116	97	1 275

Forrás: Munkaügyi Minisztérium

Globalizáció és migráció Magyarországon⁵

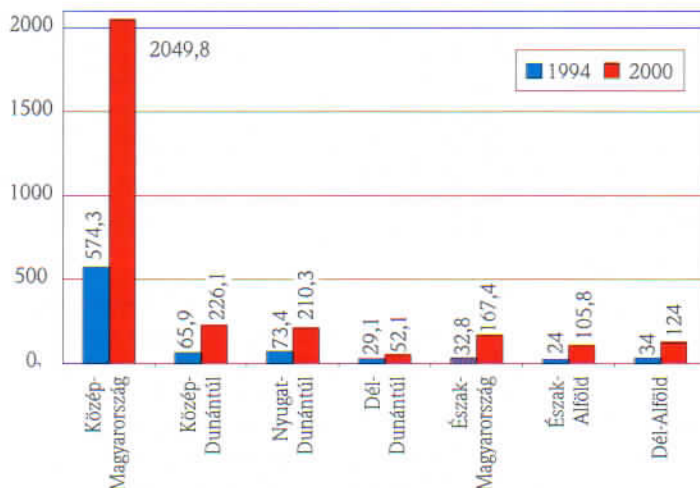
A vándorlás természetéből fakadóan statisztikai megfigyelése igen bizonytalan. Mindez különösképpen érvényes néhány olyan csoportra, amelyek a globalizáció perspektívájából fontosak lehetnek és amelyek a különböző kelet-európai államokban most kialakuló perifériális gazdasági szférákba áramolnak. Keveset tudunk a hazai cselédiparról, a gyengén szakképzett illegális munkavállalókról. Nincsenek vizsgálataink az úgynevezett „ál-turistákról” sem, akik állandósult formában folytatnak egyfajta kiskereskedelmet (Okólski, 1999; Melegh, 2003c). Amikor viszont statisztikailag jobban megfigyelt csoportokról van szó, lényeges információk hiányoznak és nem követhető, hogyan is mozognak a migránsok a különböző kategóriák között.

A statisztikailag lefedett csoportok közül egyértelműen növekszik a munkavállalási engedéllyel rendelkezők száma. 2000-ről ez a szám negyvenezer fölé emelkedett, és ez az emelkedés a későbbiekben is folytatódott. Az állampolgárságot nézve Románia messzemenően a legfontosabb állam Magyarország számára, hisz a külföldi munkásnépeségnek csaknem a felét adja. A többi „nem-nyugati” szomszédos állam, Szlovákia, a volt Jugoszlávia és a korábbi Szovjetunió (alapvetően Ukrajna) mellett az Európai Unió is jelentékeny szerepet játszik ebben a nemzeteken átívelő mozgásban. A szomszédos országokból jövő etnikailag javarészt magyar származásúak. Fontos látni, hogy az államszocialista országok közti korábbi kapcsolatok leépültek vagy újraprendeződtek, példa lehet erre a lengyel ipari munkások számának radikális csökkenése.

A transznacionális munkavállalói mozgás újraprendeződése még egyértelműbb a külföldi munkaerő ágazati összetételét nézve. A bányászat, a sport és a kultúra visszaszorulása, és azok arányának a növekedése, akik az építőiparban dolgoznak vagy kereskedelemmel foglalkoznak, nemcsak a volt államszocialista gazdaságok gyökeres szerkezeti átalakulását jelzi, hanem abban az értelemben a globalizációt is, hogy olyan, „globális kiszolgáló csoportok” kerülnek előtérbe, akik főleg a „keletibb” szomszédos országokból jönnek (Sassen, 1999).

Külföldi tőkebefektetések Magyarországon 1994-ben és 2000-ben, régióként

Milliárd forint

Forrás: KSH Területi statisztikai évkönyv 1995 és KSH A külföldi működőtőke Magyarországon, 1999–2000.

A munkavállalói engedéllyel bírók (és más jellegű migránsok) regionális eloszlása ugyancsak a globalizációhoz köthető folyamatokat mutat: a külföldi munkaerő többségét egy kisebb globális város (Budapest) és Pest megye szíjva fel. A többi megyének és régióknak ebből a szempontból jelentéktelen a szerepe. Két kivétel említhető: nevezetesen Csongrád megye (az úgynevezett déli-alföldi régióban), amely a polgárháború folyamán nagyszámú, Szerbiából menekülő munkás és vállalkozó befogadjává vált, illetve a közép-

magyarországi régióknak a nyugati és az északnyugati vidék közvetlen szomszédságában elterülő megyéi (Fejér és Komárom–Esztergom).

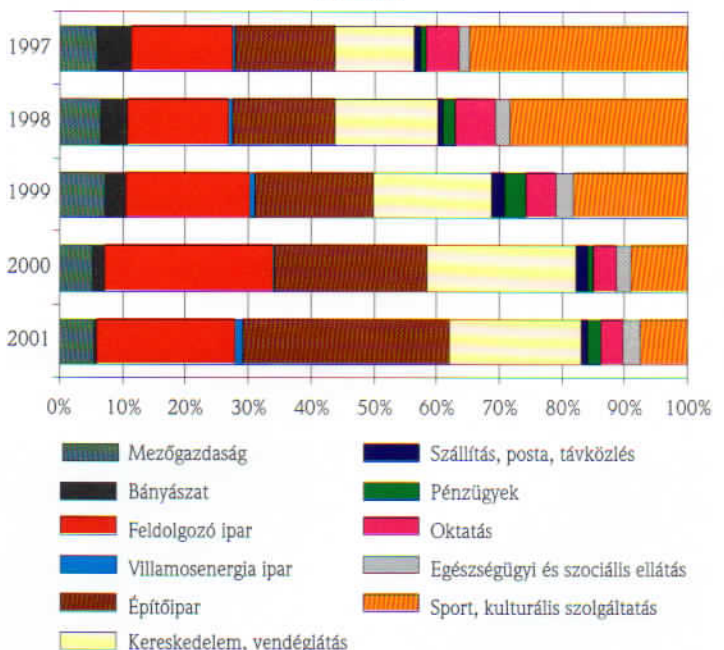
Ezen regionális eloszlás és a globalizáció összefüggését nyilvánvalóan mutatja az a tény, hogy a külföldi tőkebefektetések és a vándorlók egyaránt a központi régióban összpontosulnak (Hansen, 2002; Staring in: Kalb et al. 2000; Sassen, 1996, 1999, 2001; Forsander, 2002).

A Magyarországon tartózkodó külföldiek 1995 és 2001 közötti évekre vonatkozó adatai alapján egyértelmű, hogy az adott évben tartózkodási, vagy bevándorlási engedéllyel rendelkezők javarészt a 21 fölötti és az 50 alatti korcsoportba tartoznak. Ami a nemi megoszlást illeti, a nők figyelemre méltó aránynövekedése tapasztalható a letelepedő külföldiek körében (Okólski 1999). Úgy tűnik, hogy 2001-re a nők utolérték a férfiak számát, sőt bizonyos csoportokban dominánssá váltak. Az utolsó vizsgált évben női dominancia érzékelhető a tízes és húszas évek végén járók körében, valamint a negyvenes és az ötvenes években járók korcsoportjában. Mindez a társadalmi nemi mintákban bekövetkezett változást jelölheti, amely változás amúgy beleillik a globalizációs irodalomban felelőlegesen leírt jelenségek körébe.

Ugyancsak érdekes jellegzetességeket mutat azoknak a vidékeknek és országoknak a térképe, ahonnan Magyarország letelepedő külföldi állampolgárait vonz. Akárcsak a munkavállalási engedélyek esetében, a „keleti” szomszédos államok polgárai adják az itt tartózkodó külföldiek többségét. A „nyugati” oldalon Németország játszik kiemelkedő szerepet, miközben Oroszország és Lengyelország másodlagos háttérre kepez. Az EU-ból érkező külföldiek száma 2001-ben tetőzött, akkor 11723 fő tartózkodott Magyarországon. Újabbban viszonylagos csökkenés tapasztalható, de az EU-csatlakozás után újabb növekedés várható. Az európai államok mellett jelentős csoportot képeznek a kínaiak, ők 2001-ben 5819-en (KSH, 2003), valamint a vietnamiak, akik közül 2001-ben 1893-an tartózkodtak Magyarországon. Az afrikai államokból is ilyen nagyságú a mozgás (2000 fő körül). A folyamatot összességében szemlélve úgy tűnik, hogy Magyarország már a szomszédos országokon túl is vonzó helynek bizonyul, noha most még csak regionális fókuszpontot képez.

A bevándorló (az adott évben bevándorlási vagy tartózkodási engedélyt szerző) külföldi állampolgárok körében egyértelmű férfidominancia állapít-

A Magyarországon munkavállalási engedéllyel rendelkező külföldiek ágazatok szerint, 1997–2001

Forrás: A nemzetközi vándorlás időszaka 1990–2000. Központi Statisztikai Hivatal, 2003.

⁵ Átdolgozott részek a „Globalization, Migration and Ethnicity” című háttér tanulmányból, amelyet az URCI támogatott.

ható meg. A nők aránya azonban itt is emelkedőben van, akárcsak a tartózkodók esetében. Mindez ugyancsak a nőiesedés jele. Megjegyzendő, hogy a férfidominancia azok körében szembetűnő, akik sohasem házasodtak meg. Ez azt mutathatja, hogy a migráció folyamatát egyedül élő férfiak kezdik meg, és őket követik majd a családtagjaik, vagy a barátaik. Mindezt látva valószínűsíthető, hogy a nők növekvő aránya egyben a korábban megindult vándorlási folyamat hozadéka is.

Mind az újonnan bevándorló, mind a már letelepedett külföldiek regionális eloszlása egyértelműen Budapest és környéke dominanciáját mutatja. Noha a dunántúli területek nagy lemaradása csökkenni látszik, a rendkívül egyenlőtlen eloszlás továbbra is érvényes.

A globalizáció hatása abban is kimutatható, ahogyan az egyes régiók között a bevándorló külföldiek nemzeti hovatartozás tekintetében megoszlának. A jugoszláv és az ukrán állampolgárok javarészt az országhatárhoz közelebbi területeket választják. A román állampolgárok szóródnak szét a leginkább, miközben a kínai és az EU állampolgárok számára csupán Budapest és a központi régió jelent vonzerőt.

Ugyancsak globalizációs mintát látszik követni a bevándorlók foglalkozási összetétele. Jelentősen nő a munkanélküli és az alacsony szakképzettségű immigránsok száma. Úgy tűnik tehát, hogy sokan közülük – esetleg földadva eredeti képzettségüket – a befogadó társadalom „alsó” csoportjaiba illeszkednek. Hogyan kapcsolódik ez a csoport a földrajzi eredethez? Honnan jönnek a szakemberek és honnan a „globális kiszolgáló személyzet”?

Ebben egy sajátos kelet–nyugat munkamegosztás figyelhető meg. Az 1990-es években Ukrajna esetében eléggé tisztán kivehető elmozdulás figyelhető meg a szakképzetlen és az alacsonyan képzettek felé. Ők azok, akik a bevándorlók több mint 50 %-át képviselik. Románia esetében hasonlóan alakul a kép. A kilencvenes évek folyamán a fontosabb csoportokat a javarészt képzetlenek vagy a kevéssé képzettek tették ki. Ez a fajta migráció azonban nem minden „keleti” származási helyre jellemző, s ebben az esetben Jugoszlávia érdekes ellenpélda lehet. 2000-ig a Jugoszláviából származó migránsok „elit” csoportok tagjai. Úgy tűnik, ez az „elit” csoport tudta felhasználni a transznacionális hálózatokat arra, hogy elhagyja az országot. Egy másik nézőpontból amellet lehet érvelni, hogy 2000-ig Jugoszlávia szocialista iparának nagy részét nem érintette a privatizáció és mindez – együtt a határátlépésnél alkalmazott megszorításokkal – a társadalmi hierarchia alacsonyabb fokán nem engedte meg a tömeges elvándorlást. Talán ez most meg fog történni.

Az Európai Unióból származó emigránsok „felülről” jönnek Magyarországra. Az EU-csatlakozás új pozíciókat nyitott meg néhány képzett nyugat-

európai számára, akik a komparatív különbségeket a korábbiakkal ellentétes módon használták ki. Kína teljességgel eltérő mintát jelent, amelyben a kisebb léptékű vállalkozásból és a szolgáltatói munkából élő csoport bukkan fel. A kínaiakra nem jellemző a kelet–nyugat lejtő szerinti integrálódás, űk sajátos etnikai fülkét (*niche*) alkotnak.

Összefoglalásképpen, a globalizáció és az azzal együttjáró gazdasági, munkaerőpiaci átalakulás (privatizáció, a környező országok ipari kapacitásának és foglalkoztatottsági szintjének csökkenése) illetve a kapcsolódó politikai, társadalmi bizonytalanságok, megrázkódtatások tehát a migráció szempontjából sajátos köztes szerepet alakítottak ki Magyarországon. E köztes helyzet nemcsak az ki- és a bevándorlás együttes meglétében látható, hanem abban is, hogy a globalizációhoz köthető migráns csoportok jellegzetes „kelet–nyugat” megoszlás szerint érkeznek hazánkba: a „nyugati” másodlagos elit és a „keleti” kiszolgáló személyzet „találkozik” itt. A külföldi tőkebefektetés mint a globalizáció fontos jelensége egyik oldalról a kelet–nyugat mozgás közvetlen mozgatórugója, míg a másik oldalról csak bizonyos gazdasági és társadalmi terek kialakításában vesz részt, amelyek „befogadják” az alacsony képzettségű külföldi legális és illegális munkaerőt.

Forsander, A. (szerk.) (2002): Immigration and Economy in the Globalization Process. *Sire Reports Series*. No. 20. Vantaa.

Hansen, R. (2002): Globalization, embedded realism, and path dependence: the other immigrants to Europe. *Comparative Political Studies*, Apr 2002, Vol. 35, No. 3, pp. 259–283.

Kalb, D.–van der Land, M.–Staring, R.–van Steenberghe, B.–Wilterdink, N. (Eds.) (2000): *The needs of globalization. Bringing society back in*. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, Boulder, New York, Oxford.

Melegh A. (2003): „East in the East. Globalization, nationalism, racism and discourses on Eastern Europe.” *Kézirat*. (RSS grant No. 651/1999)

Melegh A. (2003c): Globalizáció és migráció. Irodalom-összefoglaló háttér tanulmány. *Kézirat az NKFP Magyarországra történő bevándorlást vizsgáló projektjéhez*.

Okólski, M. (1999): Migration pressures on Europe. In: van de Kaa, D.–Leridon, H.–Gesano, G.–Okólski, M. (Eds): *European Populations. Unity in Diversity*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, London.

Sassen, S. (1996): *Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization*. Columbia University Press, New York.

Sassen, S. (1999): *Guests and aliens*. New York: The New Press.

Sassen, S. (2001): *The global city*. New York, London, Tokyo Princeton University Press, Princeton, Oxford.

Melegh Attila NKI
melegh@mailop.ksh.hu

Áramlás és ellenáramlás az Európai Unió és Magyarország példáján⁶

Magyarország Európai Unióhoz történő csatlakozását övező sajtójelentésekből kiviláglott, hogy a migrációból, annak jól ismert komplexitása ellenére, kiragadtak egy szeletet. Nevezetesen a keletről nyugatra tartó munkaerő-áramlást (pontosabban a csatlakozni kívánó országokból a tagországokba tartó mozgást, valamint a jövőbeli feltételezett áramlást), és elefedeztek a többi vándorlási folyamatról.

Érdekes módon szóba sem került, hogy a tagállamok és az aspiránsok vándorlási kapcsolatai nem egyirányúak, hanem esetleg jelentős számú EU-polgár tartózkodik a kelet-európai országokban, közöttük Magyarországon is. E rövid írás fő célja az, hogy Magyarország példáján megmutassa az érem másik oldalát.

A kilencvenes évek második felétől alaptendenciának tekinthető a Magyarországot huzamos tartózkodás céljából felkereső uniós állampolgárok számának folyamatos növekedése. Igaz, e növekedéssel párhuzamosan emelkedett a más küldő országokból jövők száma is.

Az Unióból származó, engedéllyel munkát vállalók részaránya az összes külföldi munkavállaló között 10% körüli szinten mozog. A fejlett nyugati államok polgárai magasabb iskolai végzettségűek az engedéllyel munkát vá-

lálók átlagánál és a tercier szektort részesítik előnyben magyarországi munkavállalásukkor.

Az összes Magyarországon tartózkodó Unióból származó bevándorló aránya a kilencvenes évek elejétől folyamatosan emelkedett a külföldi állampolgárok között és tíz százalék fölé emelkedett. A beáramlás következményei között szerepel, hogy az Unióból betelepülők kiegyensúlyozott nemi összetétele mérsékli a Magyarországon tapasztalható nőtöbbletet, korösszetételük pedig fiatalítja a magyar népességet, bár e hatás meglehetősen csekély.

A kutatás alapján megállapítható, hogy a Magyarországról nyugatra áramlás nem egyirányú, hiszen vele párhuzamosan mennyiségét tekintve hasonló nagyságrendű ellenáramlás zajlik. Lényeges különbség, hogy amíg a vándorlások eredményeként a magyar munkavállalók és tartózkodók eltűnnek az Unióban munkát vállaló és tartózkodó harmadik országbeliek tengerében, addig Magyarországon legalább minden tizedik munkavállalási engedéllyel dolgozó, illetve egy évnél hosszabb ideig tartózkodó külföldi az Európai Unió állampolgára.

Illés Sándor NKI
illess@mailop.ksh.hu

⁶ A tanulmány az OTKA F34538 pályázat támogatásával készült.

Transznacionalitás és lokalizálódás egy magyarországi etnikai gazdaságban: kínai vállalkozók kereskedelmi és munkaerő-felhasználási stratégiái⁷

A kínaiak Magyarország migráns népességének egyik legjelentősebb csoportját alkotják. A Magyarországon élő külföldiek legnagyobb része ugyan a környező országokból származik, és e számhoz képest a tíz-tizenötezer kínai nem tűnik jelentősnek. Ha azonban a magyar etnikumú migránsokat nem vesszük figyelembe, akkor a kínaiak akár az első helyre rúkkolhatnak, ugyanis, bár erről nincs hivatalos nyilvántartás, a környező országokból jövőek legnagyobb része magyar. A magyar közvélemény szemében a kínaiak mindenképpen a legnagyobb „látható kisebbséget” alkotják. Emellett az ő esetükben – hasonlóan a sokkal kisebb számú vietnami és arab migráns-hoz, de azoknál is kizárólagosabb módon – erős transznacionális jelleggel bíró vállalkozói migrációról van szó, amely egészen más módon illeszkedik a magyarországi gazdaságba, mint a munkavállalói vagy etnikai-családegyesítési motivációjú, esetleg menekülő román, ex-jugoszláv vagy ukrán állampolgároké.

A kínai migráció Magyarországra vállalkozói migráció. 1987-tel kezdődően Kína északi vidékein egyre többen használták ki az útleveszabályok egyszerűsödését, és „ingázó kereskedőkké” váltak Kína és a szovjet Távol-Kelet, illetve Szibéria között (lásd például Zhao, 1994). Az informális „ingázó kereskedelem” – amelynek résztvevői a magukkal hozott árut külföldön adták el, a pénzen pedig más árut vettek, amit otthon adtak el – a kelet-európai hiányszélesítőket már legalább a hatvanas évek óta jellemezte. A kínai kereskedők azonban a korábbinál sokkal nagyobb léptékekkel művelték a kereskedelemet ezt a formáját, kitöltve a vákuumot, amelyet a hiányzó vagy leépülő kiskereskedelmi hálózatok hagytak maguk után az olcsó ruhaneműk és cipők piacán.

„Ideális aranybánya kínaiaknak”: az etnikai gazdaság kialakulása

Az átalakuló hiányszélesítőket a Kelet-Európába irányuló migráció gazdasági vonzerejét, az ideiglenesen liberalizálódó idegenrendészeti rezsimek pedig a lehetőségét teremtették meg a vállalkozó vagy vállalkozni kívánó kínaiak számára. Kínában két tényező adott lökést a vándorlásnak kilencvenes évek fordulóján. Az első a demokratikus diákmozgalommal szembeni Tiananmen téri leszámolás (1989. június 4.) volt, amely komoly aggodalommal töltötte el a kialakulófélben lévő magánszektor. A vállalkozók igyekeztek menekülési útvonalat biztosítani tőkéjük és családjuk számára egy keményvonalas gazdasági fordulat esetére. Másrészt a kínai gazdaságot 1989 és 1991 között sújtó recesszió a magánvállalkozókat, az árukészleteik értékesítésére képtelen állami tulajdonú vállalatok vezetőit és a munkásokat (akiknek visszatartották a bérét) egyaránt érintette. E csoport jelentős része – volt állami tisztviselők, munkások, értelmiségiek – számára a migrálás egyszerre következett be a vállalkozóvá válással, az ország elhagyásával tehát valójában a kínai társadalmon belüli társadalmi mobilitásukat kívánták elősegíteni.

A fentiek alapján nem meglepő, hogy a magyarországi kínai migránsok iskolai végzettsége a kínai átlagnál, de a más országokba irányuló korábbi kínai migrációs hullámokban részt vevőknél is magasabb. A Belügyminisztérium adatbázisában 2000 májusában szereplő kínaiak durván negyede, 2650 személy válaszolta a képzettségre vonatkozó kérdésre azt, hogy „kereskedő” vagy „üzletkötő”, 342 azt, hogy „mérnök”, 275 azt, hogy „tanár”, 223 azt, hogy „tisztviselő”, 183 azt, hogy „orvos”, 171 azt, hogy „közgazdász”, 235 azt, hogy „értelmiségi” és 125 azt, hogy „egyetemi hall-

gató”. Foglalkozásként ugyanakkor a személyek 46%-ánál „magáncég vezetője” szerepel.⁸ A magyarországi kínaiakra jellemző viszonylag magas iskolázottsági szintet támasztja alá az is, hogy egy 135 piaci kereskedőt reprezentáló mintából 45% vallotta magáról, hogy felső középiskolai, 39% pedig, hogy felsőfokú képesítéssel rendelkezik (Budapest Főváros, 1997).

1992 elején Magyarországon 1400 kínai tulajdonú vállalkozás volt bejegyezve, egyharmaduk korlátozott felelősségű, a többi betéti társaság. Összes tőkéjük húszmillió dollár volt, az átlagos bejegyzett tőke tehát \$1400, és csak öt cégnél haladta meg a kétszáz ezer dollárt. Ebben az időben a cégbejegyzéshez szükséges legalacsonyabb tőke nyolcezer dollárnak felelt meg; ez az összeg számláról számlára vándorolva több bejegyzést is kiszolgáltathatott (Nyíri, 1999: 50). Akik még barátaikkal összefogva sem rendelkeztek a kellő összeggel, gyakran Kínában vettek föl kölcsönt vagy kerestek partnert a befektetéshez. A szállítók Kínában kötött előnyös hitel-megállapodásoknak köszönhetően a legnagyobb magyarországi kínai vállalkozások éves forgalma a tőkeszegénység ellenére öt és harmincmillió dollár közötti összegeket ért el (Nyíri, 1996: 134).

Tíz évvel később a Gazdasági Minisztérium adatai szerint már tízezer körül volt a kínai tulajdonú vállalkozások – nagyrészt kft-k – száma. Ez azt jelenti, hogy, legalábbis papíron, a Magyarországon élő kínaiak többségének saját cége van. Ugyanakkor a cégek össztőkéje a GM szerint mindössze \$120 millió (nem számítva az Asia Center és a Bank of China tőkéjét), azaz az átlagos tőke valamivel még a korábbinál is alacsonyabb, \$1200. Ezt részben az magyarázza, hogy a cégek egy része inaktív: eleve csak a tartózkodási engedély megszerzésére szolgált, vagy tulajdonosa idegenrendészeti vagy adófizetési gondok miatt új cégbe mentette át a tőkéjét. Ez azonban nem kisebbíti azt a tényt, hogy a magyarországi kínaiak döntő többsége valójában – egyedül, vagy másokkal együtt – vállalkozást irányít, még ha az csak egyetlen piaci standból áll is.

Az etnikai gazdaság növekedése és konszolidálódása

A Magyarországra irányuló kínai export a tervgazdaság megszűntekor elszervezett visszaesés után 1992-ben érte el mélypontját, azóta töretlenül növekszik. Magyarország évek óta Kína legnagyobb exportpartnera a térségben – 2002-ben a közép-kelet-európai export egyharmada irányult Magyarországra –, amit a kínai és a magyar kormány is a kínai kereskedők magyarországi jelenlétének tulajdonít (Lai, 2003: 1, megtekintve 2003. október 15). Ebben a teljesítményben benne vannak a Magyarországról továbbexportált áruk is: a Magyarországi Kínai Kereskedelmi Kamara egyik volt alelnöke szerint 1994-ben például csak az import 28%-a maradt az országban (Li Qiang, 1996). A kínai fogyasztási cikkek becsült magyarországi forgalma azonban még így is elérte a 300 millió dollárt 1997-ben (Karacs, 1997), amikor a magyar adatok szerinti behozatal vámértéke 288 millió dollár volt.⁹ Az import értéke a magyar vámstatisztika szerint 2002-ben több mint kétfélmilliárd dollár volt, ötvenszerese az 1992. évi értéknek.¹⁰ Ugyanakkor a kilencvenes évek közepe óta az importnövekedést elsősorban nem a kínai vállalatok jellemző importcikkei, hanem a magyarországi összeszerelő-üzemekkel rendelkező multinacionális vállalatok (például Nokia, Philips, Siemens, IBM, Flextronics, Audi) – részben vállalaton belüli – alkatrészimportja. Az elektronikai alkatrészek aránya kínai adatok szerint 1998-tól 2002-ig meg-

⁷ A kutatás az NKFP 5/0084/2002 sz. kutatási projekt keretében készült.

⁸ Az adatbázisban „végzettség” és „foglalkozás” rovat is szerepel. A válaszokból az tűnik ki, hogy egyes válaszadók az eredeti foglalkozásukat adták meg az egyik kérdésre válaszolva és a jelenlegi foglalkozásukat a másikra, mások a végzettségüket az egyikre és a beosztásukat a másikra, és így tovább. Következésképp számos átfedés nehezíti ezeknek a rovatoknak a feldolgozását és csak hozzávetőleges adatként vehetők figyelembe.

⁹ www.huemb.org.cn/hungary/e1.htm, megtekintve 2003. október 27-én.

¹⁰ www.huemb.org.cn/hungary/e1.htm, megtekintve 2003. október 27-én.

duplázódott, 46%-ra – magyar adatok szerint 70-80%-ra emelkedett¹¹ (Lai, 2003: 1). A ruha-, textil- és cipőbehozatal a magyar vámadatok szerint 2002-ben összesen 646 millió dollárt, tehát az importnak már csak mintegy harmadát (kínai adatok szerint 42%-át) tette ki, szemben az 1994-es körülbelül 80%-kal (Lai, 2003: 1¹²). A növekedés azonban ebben a kínai importőröket jellemző áru kategóriában is több mint nyolcszoros. A Bőr-, Cipő- és Bőrfeldolgozóipari Tudományos Egyesület szerint a Kínából és a közvetítőként szereplő Hongkongból származó cipőimport 2000-ben közel volt a 30 millió párhoz, tehát a teljes cipőimport csaknem háromnegyedét tette ki (Demeter, 2002).

A sikeres magyarországi kínai vállalkozók árusokból fokozatosan viszonteladókka (*baohuoshang*), egyesek pedig importőrökké (*fahuoshang*) váltak. Az importőrök általában Zhejiang, Fujian és Guangdong tartománybeli kis gyártóktól szerzik be az árut. A cipő általában Fujianból származik, a guangdongi áru pedig drágább és jobb minőségűnek számít.

A migránsok kisebb része kezdettől fogva importtal foglalkozik. Legtöbben állami külkereskedelmi, szállítmányozási vagy más cégek alkalmazottai voltak Kínában, és vállalataik jóváhagyásával jöttek Magyarországra, hogy új piaci lehetőségeket kutassanak föl és képviseljék a vállalatot. Munkaadóik számára ez nemcsak új piacot jelentett, hanem személyi kiadásait is csökkentette. Az ilyen alkalmazottak általában fizetés helyett a bevétel bizonyos százalékát kapták. Bár Magyarországon bejegyzett cégeik hivatalosan nem képezték az anyavállalat tulajdonát, ők mégis nemritkán szolgálati útlevelel utaztak és egy-két év körüli időszakig az anyavállalat alkalmazottainak számítottak. Ezután a küldő vállalat és a kiküldött kapcsolata fokozatosan lazábbá vált. Sokan nem tértek vissza Kínába, de továbbra is élvezik korábbi vállalatuk támogatását és hazalátogatáskor a vállalathoz tartozás bizonyos előnyeit.¹³

Kirekesztés, transznacionalitás és sikerképesség: egy közvetítő kisebbség

A „közvetítő kisebbség” Turner és Bonacich (1980) által leírt fogalma¹⁴ olyan migránsokat takar, akik etnikai hálózatokra támaszkodva intézményszerű pozíciókat építenek ki a gazdaság bizonyos jól körülhatárolt területein. Ezek a hálózatok a munkaerő, a tőke és az üzleti információ rugalmas mobilizálása révén olyan árukat és szolgáltatásokat képesek kínálni, amelyek egyáltalán nem, vagy csak magasabb áron érhetők el az adott helyen. Minthogy a társadalmi mobilitásnak a helybéli rendelkezésre álló útvonalai zárva vannak előttük, megélhetésük az etnikai gazdaságon múlik, tehát versenyképességük megőrzése érdekében le kell szorítaniuk a költségeket. Emiatt, és sebezhetőségük folytán hajlamosak deviánsnak tartott gazdasági szerepek vagy módszerek vállalására („rabszolgamunka”, „bolhapiac”). Így aztán a befogadó társadalom az egész csoportot egyre inkább egy adott üzletággal azonosítja, és gazdasági fenyegetésként könyveli el. Bár a helybéli nap mint nap találkoznak a migránsokkal, a tipikus helyzet az, amelyben a migráns az árus, és a helybéli a vásárló, ami inkább az ellentétek mélyítéséhez, mint azok áthidalásához járul hozzá. Ezek a migránsok a befogadó társadalom megnyilvánulásaiban nem az adott társadalom részeként jelennek meg, hanem jól ismert, hasznos, olykor egzotikusan érdekes, de potenciálisan veszélyes idegen elemként. Ez a helyzet a jogi sebezhetőséggel súlyosbítja eltántorítja a migránsokat attól, hogy további hosszú távú pénzügyi vagy érzelmi befektetéseket kockáztassanak meg az adott országban.

A közvetítő kisebbségek a modern kor előtti Európából és a gyarmati Délkelet-Ázsiából, Afrikából ismerősek. Nem jellemzők ugyanakkor a háború utáni Nyugat-Európára, ahol erőteljes a társadalmi mobilitás, jól fejlett és szabályozott kiskereskedelmi hálózatok működnek, és nincsenek diszkriminatív törvények és módszerek.

A kelet-európai új kínai migránsok viszont olyan gazdasági környezetben találták magukat, ahol a kiskereskedelmi hálózatok rosszul – és gyakran a szürke gazdaságban – működtek, fejletlen volt az import, és a helyi vállalkozói réteget jelentős társadalmi és pszichés korlátok akadályozták. A kínai migránsok a kilencvenes évek elején kihasználják, hogy a célszágok gazdasági kisebb-nagyobb mértékben áruhiánnyal küszködtek, és ezt a piaci rést olyan olcsó, de kelendő ruházati termékekkel töltötték ki, amilyeneket Kínában addig is gyártottak az olcsó nyugati áruházláncok számára. A hagyományos nyugat-európai kínai migránsokkal ellentétben ezek a bevándorlók – a hátterüknek köszönhetően – rendelkeztek azzal a kulturális tőkével, mobilitással és kommunikációs csatornákkal, melyek révén szoros kapcsolatokat tudtak kiépíteni kínai állami nagyvállalatokkal, amelyek alacsony, államilag támogatott árakon és előnyös hitelfeltételek mellett látták el őket a szükséges áruval. Kiterjedt transznacionális kapcsolatrendszerük lehetővé tette a kínaiak számára, hogy a piaci igények kielégítésére gyorsan és rugalmasan mobilizáljanak tőkét, árut és munkaerőt. Ugyanez a kapcsolatrendszer egyidejűleg szükségtelenné tette számukra, hogy a helyben főlhalmozott kulturális tőkére kelljen támaszkodniuk. Megengedhették maguknak, hogy ne törődjenek a magyar társadalomban betöltött periférikus helyzetükkel, és helyette inkább a transznacionális vállalkozói rétegnek a globális kínai média által közvetített modelljét kövessék.

- Bagrov, M. V. (1999): 'Moszkovszkoje kitajszkoje zemljacsesztvo.' *Évfolyammunka*, Moszkvai Állami M. V. Lomonoszov Egyetem Ázsiai és Afrikai Országok Intézete.
- Budapest Főváros Önkormányzata (1997): *Jelentés a Budapestben élő kínaiakról*.
- Demeter Kálmán (2002): Elárastja a hazai piacot a kínai lábbeli. *Világgazdaság*, október 10.
- Karacs Imre (1997): Hungary fears its Chinese 'guests'. *South China Morning Post* (Hong Kong), november 11., 19. p.
- Lai Chunsheng (2003): Zhong-Xiong maoyi qian tan. (Felszines megjegyzések a magyar-kínai kereskedelemről.) *Budapeisi Zhoubao* (Budapest), június 6–12., 1. 4. p.
- Li Qiang (1996): 'Hualu' yijing zhuan yi la! (Elköltözött a Hualu!) *ZhongOu Shangbao* (Budapest), február 19., 1–2. p.
- Népszabadság (2002): 'Cipőt a cipőboltból'. április 18., 32. p.
- Nyíri Pál (1996): Magyarország helye a kínai világkereskedelmi hálózatban. In: Sik Endre és Tóth Judit szerk.: *Táborlakók, diaszpórák, politikák*. Nemzetközi Migráció Kutatócsoport, MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 130–39. p.
- Nyíri Pál (1999): *New Chinese Migrants in Europe*. Ashgate, Aldershot.
- OECD (2001): *Migration Policies and EU Enlargement: The Case of Central and Eastern Europe*. Párizs.
- Turner J. H – Bonacich, E. (1980). *Toward a Composite Theory of Middlemen Ethnicity*.
- Zhao, Xinluo (1994): Barter Tourism Along the China-Russia Border. *Annals of Tourism Research* 21 (2): 401–403.

Nyíri Pál

Közép-európai Egyetem (CEU) és Wissenschaftskolleg zu Berlin
nyirip@mail.matav.hu

¹¹ A két forrás közötti erős eltérés azzal függhet össze, hogy a magyar adatok a behozatalok bejelentett vámértéket veszik alapul, a kínai adatok pedig az exportkor bejelentett értéket. A diszkrepancia azt jelezheti, hogy a kínai importőrök a ténylegesnél alacsonyabb vámértéket jelentenek be, ezért a számukra jellemző áru kategóriák a magyar statisztikákban kisebb arányban jelennek meg.

¹² www.huemb.org.cn/hungary/e1.htm, megtekintve 2003. október 15-én.

¹³ Interjúk migránsokkal Shandong és Gansu tartományokból és Pekingből, 2000–01.

¹⁴ Erre a fogalomra Sik Endre hívta föl a figyelmemet.

A magyarországi bevándorlás sajátosságai és ösztönzői az ezredfordulón

Az 1980-as évek végén kibontakozó közép-kelet európai politikai-társadalmi átalakulások következtében Magyarország – több évtizedes elzártság után – újra bekapcsolódott a nemzetközi vándorlás áramlatába, immár elsősorban fogadó országgént. E fordulópontra óta eltelt másfél évtized alatt egyértelműen kirajzolódott a bevándorlás alapvető jellegzetessége: Magyarország – geopolitikai helyzete és történelmi háttere következtében – elsősorban a határon túli magyarok számára jelent(ett) célországot. Az 1990-es évek során bevándorlók kétharmada a szomszédos országokból – a múlt század elején elcsatolt hajdani országrészekből – érkezett (mintegy 46%-uk egyetlen országból: Romániából), és a döntő többségük magyar nemzetiségű volt.

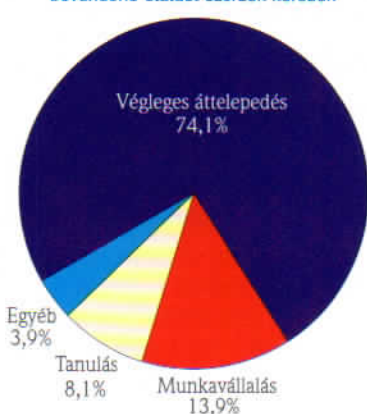
2001-ben – a Belügyminisztérium adatai szerint – közel 7 ezer, környező országból származó személy szerzett bevándorló státust Magyarországon: 69,4%-uk Romániából, 17,7%-uk Ukrainából, 10%-uk Jugoszláviából, 2,2%-uk Szlovákiából és elenyésző részüket Horvátországból, illetve Ausztriából érkezett. Egy nagyobb kutatás részeként¹⁵ e csoport 18 év feletti tagjainak 1015 fős reprezentatív mintáján végeztünk kérdőíves felmérést 2002 nyarán.

A Magyarországra érkezés célját vizsgálva az eredmények azt mutatják, hogy a megkérdezettek mindössze háromnegyede költözött a végleges letelepedés szándékával Magyarországra, mintegy 14%-uknál ideiglenes munkavállalás volt a cél, 8%-uknál pedig a továbbtanulási szándék vezérelte az átköltözést (lásd a kördiagramot).

Azt a kérdést, hogy ez utóbbi két csoport mennyiben készült a letelepedésre már az átköltözés előtt, illetve milyen arányban alakult ki ez a gondolat a magyarországi életvitel megszilárdulásával, utólag nehéz megválaszolni. Az azonban elmondható, hogy az 1990-es években az áttelepedésnek az a fajta egyszeri – térben és időben jól behatárolható – eseményjellege, amely 1990 előtt – a határok átlépésének korlátozása idején – jellemző volt a volt szocialista országok polgárai esetében, már nem jellemző. Napjainkban a végleges migrációt sok esetben egy korábbi – munkavállalási vagy tanulási célú – ideiglenes áttelepülés előzi meg. Tehát Magyarországra is érvényes az európai migrációs folyamatok ezredvégi sajátossága, miszerint az állandó és ideiglenes migráció fogalmai összemosódtak és a végleges migráció folyamata az esetek többségében fokozatosan zajlik le (Salt, 2001).

Országok közötti eltérések is vannak a különböző céllal érkezők arányában: Romániából és Ukrainából érkeztek legtöbben végleges letelepedési szándékkal (76,3% ill. 73,1%), valamint a vendégmunkát is ebből a két országból választották a legtöbben. Szlovákia esetében jelentős (22,6%) a csupán továbbtanulási szándékkal érkezők aránya (ami összefüggésben van e csoport fiatal korstruktúrájával). Jugoszlávia esetében pedig figyelmet érdemel az „egyéb” céllal érkezők aránya (12%), ami a háború következtében létrejött ideiglenesnek tervezett áttelepedésekre utal (lásd az első szalagdiagramot).

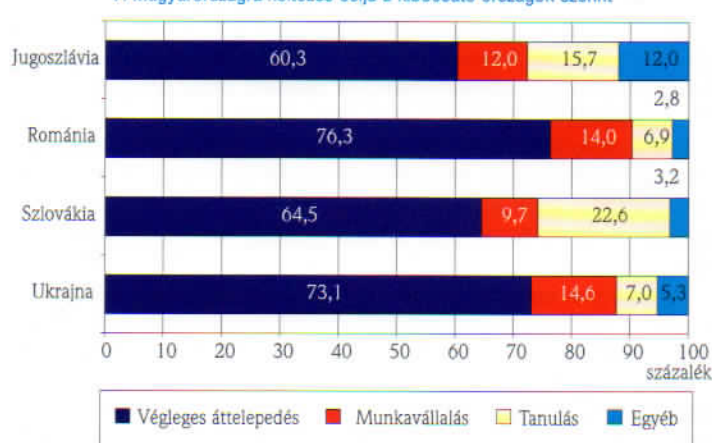
A Magyarországra költözés célja a 2001-ben bevándorló státust szerzők körében

A végleges letelepedési szándék elsősorban az 55 év felettieknél domináns (97%-uk). A fiatalabb korcsoportok körében pedig az átlagosnál jóval nagyobb (35%) azoknak az aránya, akik eredetileg átmeneti migrációt terveztek.

A migrációs okok feltárására különböző módszertani megfontolások alapján kétféle módon is kísérletet tettünk. A nyitott kérdésre adott válaszokban a legnagyobb arányban a családgyesítés szerepelt az említések között (32,1%), majd szorosan ezt kö-

A Magyarországra költözés célja a kibocsátó országok szerint

vették a gazdasági okok (29,8%). A házasságkötést (amit a családgyesítéstől függetlenül, külön oknak tekintettünk) szintén elég sokan említették (16,5%). Az etnikai elem – a szabad anyanyelvhasználat, illetve a magyarságtudat – a megkérdezettek 17%-ánál jelent meg migrációs okként és közel ennyien (15,5%) említették a gyermekeik jövője miatti aggodalmat motiváló tényezőként.

Érdekes viszont országoként is megvizsgálni az okokat, ugyanis jelentős eltérések mutatkoznak (lásd „A letelepedés okai ...” c. ábrát). Míg a Jugoszláviából érkezőknél a gazdasági okok és a gyermekek jövője miatti aggodalom szerepel első helyen, a Romániából és Ukrainából érkezőknél már túlsúlyban van a családgyesítés – bár a gazdasági okok itt is jelentősek. A Szlovákiából érkezőknél (akik jóval fiatalabbak a bevándorlók átlagánál) ezzel szemben főként a házasságkötés motiválta az áttelepedést és jelentősek még a szakmai okok, valamint a kínáló munkalehetőség. Láthatjuk, hogy a politikai és általános biztonság elsősorban a Jugoszláviában élők esetében jelentett fontos taszító tényezőt (16,8%), amit az ottani háborús események és az azt követő atrocitások magyaráznak.

A migrációs motivációk mintázata a különböző korcsoportok esetében eltérő. Míg az 55 év felettieknél (a minta 25,4%-a) a családgyesítés szinte kizárólagos okként jelenik meg (78%-uk említi), az 55 év alattiaknál egyértelműen a gazdasági szempontok a meghatározóak. A 18–34 éveseknél (a minta 52%-a) a gazdasági okokat a házasságkötés és a szakmai okok követik, a 35–54 év közötti korcsoport (a minta 22,5%) esetében pedig a gyermekek jövője, illetve továbbtanulása jelentette a második legfontosabb motivációt.

A nemek között abban mutatkozik számottevő eltérés, hogy míg a gazdasági motivációk a férfiaknál kapnak nagyobb hangsúlyt, és ugyancsak az ő esetükben fordul elő gyakrabban a politikai és az általános biztonságra való hivatkozás, addig a családgyesítés, illetve a házasságkötés a nőkre jellemzőbb.

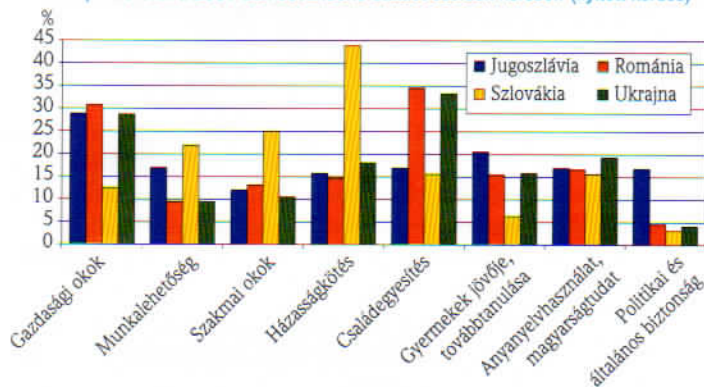
A másik módszert (egy 20 válaszlehetőséget tartalmazó zárt kérdésblokkot) alkalmazva a migrációs okok feltárására, lehetőségünk nyílt (14 válasz kategória esetében) egy korábbi vizsgálat¹⁶ eredményeivel való összehasonlításra is, s ezáltal a főbb eltérések szemléltetésére (lásd a második ábrát a 11. oldalon).

Látható – a nyitott kérdésnél tapasztaltakkal összhangban –, hogy a korábbiakhoz képest előtérbe kerültek a gazdasági jellegű motivációk. Figyelembe véve a Magyarország és a négy szomszédos ország (főként Ukrajna, Jugoszlávia és Románia) között lévő jelentős gazdasági szakadékot, ez nem meglepő. A politikai helyzet, az etnikai problémák miatti félelem, az emberi jogi sérelmek, sőt a magyar tantervű oktatási intézmények hiánya sem jelentenek már akkora taszító tényezőt, mint az 1990-es évek elején. A jövő miatti aggodalom – mint a legfőbb motiváció – azt sugallja, hogy nem csu-

¹⁵ NKFP 5/0084/2002 sz. kutatási projekt.

¹⁶ Bár az 1995-ben készült felmérés másfajta „mérítést” jelentett, lényegében azonos (bevándorló) státusú személyek körében készült, azzal a különbséggel, hogy az 1995-ös vizsgálat alapsokasága már egy következő státus – az állampolgárság – megszerzésére tett lépést (még 1993-ban kérelmet nyújtott be). Ez azt feltételezi, hogy a vizsgálat időpontja előtt több évvel – feltehetően az 1990 körüli nagy bevándorlási hullámmal – érkeztek az országba.

A letelepedés okai a 2001-ben bevándorló státust szerzők körében (nyitott kérdés)

pán a jelen helyzet, az adott ország Magyarországhoz képest rosszabb gazdasági helyzete, hanem a jövő kilátástalansága is ott húzódik a motivációk mögött. Feltehetően a jövő miatti aggodalom is elsősorban gazdasági természetű, és ezt csak erősíti az a tudat, hogy magyarként (azaz az adott országban kisebbségként) még kevesebb esélyt látnak gazdasági helyzetük javulására. Ehhez adódik a *kisebbségi státus elutasítása* is, amit szintén elég jelentős arányban (30%) említettek az áttelepedés motivációjaként.

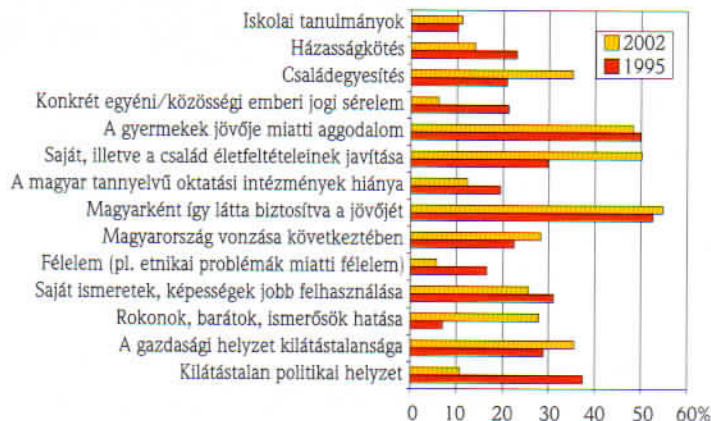
Ugyancsak kiugró növekedés figyelhető meg az 1995-ös vizsgálathoz képest a „*családegyesítés*” (35%), valamint a „*rokonok, barátok, ismerősök hatásának*” (28%) említésében. Abból, hogy ez utóbbi a zárt kérdésblokk esetén sokkal nagyobb választást kapott, mint amilyen arányban a nyitott kérdésnél említésre került, arra lehet következtetni, hogy ez a tényező nem a tényleges oka, de fontos előmozdítója a migrációnak. Egyrészt a személyes kapcsolatháló mintaközvetítő hatással bír, másrészt erőforrásként is jelen van (az információszerezést, a lehetőségekről való tájékozódást, a kezdeti nehézségek áthidalását segítheti) a korábban áttelepedett rokon, barát, vagy ismerős. Ugyanakkor a megkérdezettek közel fele valamely családtagja áttelepedése révén közelebből is szembesült a migrációval már a saját átköltözése előtt. Megfigyelhető továbbá az is, hogy a migráció elfogadott, támogatott cselekvésmintaként volt jelen a kibocsátó közösségekben. A mikrokörnyezet részéről tapasztalt támogatás és megértő magatartás minden bizonyítással a migrációs tervek fontos ösztönzője volt.

Ha *országok szerint* bontásban vizsgáljuk a zárt kérdésblokknál megjelölt migrációs okokat, azt tapasztaljuk, hogy a „*saját, illetve a család életfeltételeinek a javítása*” a Romániából érkezetteknek volt a leginkább fontos szempont (53,4%). Ezzel szemben a gazdasági helyzet kilátástalansága az Ukrajnából érkezők számára jelentett leginkább taszító tényezőt. Jugoszlávia esetében pedig – a többi országtól eltérően – az előbbi okokhoz a „*kilátástalan politikai helyzet*” (37,3%), valamint a (háború, etnikai feszültségek miatt) „*félelem*” (23%) is társult.

Az is megfigyelhető, hogy a Romániából és Ukrajnából érkezetteknek fontos szerepet játszó „*családegyesítés*” a jugoszláviai bevándorlóknál már jóval kisebb hangsúlyt kapott. Ez arra utal, hogy Jugoszlávia esetében a 2001-ben bevándorló személyek javarészt még mindig az elsődleges migráció alanyait jelentik¹⁷, míg Románia és Ukrajna esetében már megindult egy jelentős szekunder migráció. Az utóbbi országokból érkezőknél jelentősebb a kapcsolathálózat hatása is.

A Szlovákiából érkezettek esetében – bár az alacsony elemszám csak óvatosságot enged meg – nagy szerepet játszott a döntésekben a házasságkötés: több mint 50%-uknál jelen volt (ez fiatal korösszetételüknek is köszönhető), ugyanakkor a szakmai szempontok is előtérbe kerültek. Bár ők hivatkoztak legkevésbé országuk gazdasági helyzetének kilátástalanságára, a jövőt (mind a saját, mind gyermekeik jövőjét) mégis elég sokan bizonytalanul érezték. A „*magyar tananyelvű oktatási intézmények hiánya*” szintén fontos szempont volt migrációs döntésükben, s ez nyilván összefügg azzal, hogy sokan közülük iskolai tanulmányaik miatt telepedtek át (37,5%).

A bevándorlás motivációinak változása (zárt kérdés)

Nem hagyható figyelmen kívül az *etnicitás szerepe* sem a vizsgált migrációs folyamatban. A történelmi háttér, az azonos nemzetiség és anyanyelv következtében már az első nagyobb volumenű migrációs mozgások megindulása előtt jelentős határokon átnyúló kapcsolathálózat jellemezte – elsősorban Románia esetében – a határon túli magyar közösségek és az anyaország viszonyát. E kapcsolathálózatnak fontos szerepük volt a – politikai és gazdasági okok által motivált – migrációs hullámok megindulásában, melyek nyomán aztán (valamint a kelet-európai rendszerváltásokat követő szabadabb átutazások következtében is) tovább sűrűsödtek a kapcsolatok a környező országbeli magyar közösségek és Magyarország között, s ez szerepet játszott a migráció továbbgyűrűzésében. A megnövekedett magyarországi munkavállalási és továbbtanulási lehetőségek szintén a migráció ösztönzőivé váltak, és ezek ugyancsak a magyar nemzetiségűek számára jelentettek könnyebben elérhető migrációs csatornákat.

Az etnicitás szerepe tehát – húzó tényezőként – egyrészt a *célországbeli kapcsolatok meglétében* érhető tetten, valamint az *anyaország nyelvi és kulturális vonzásában*, másrészt abban, hogy a fogadó társadalom munkaerőpiacán (valamint egyéb – behatárolt¹⁸ – struktúráin belül) *konvertálható tőkét* jelent mind a nyelvismeret, mind a nemzetiség. Az etnicitás tehát mint fontos kapcsolati és kulturális tőke jelenik meg e folyamatokban (lásd Brubaker, 1998). Taszító tényezőként az etnicitás szerepe az *etnikai feszültségek, konfliktusok*, illetve az *etnikai diszkrimináció*¹⁹ migrációra gyakorolt hatásában, valamint a *kisebbségi lét elutasításában* nyilvánul meg.

S végül van még egy sajátossága e migrációnak: Magyarország a határon túli magyar közösségek számára *anyaország-képet* is jelent, ami a nemzeti kötődés mellett abban is megnyilvánul, hogy számos – gazdasági, kulturális, életmódbeli stb. – vonatkozásban viszonyítási alapként, modellként jelenik meg. Az „ugyanazon nemzethez tartozás” tudata olyan szimbolikus egységes téren belül definiálja az „összmagyar” nemzetet, amelyben a „centrum” irányába történő földrajzi elmozdulás sok esetben nem mint tényleges migráció, hanem elsődlegesen mint a társadalmi mobilitás lehetősége csatornája van jelen. Éppen ezért e migráció, bár országhatárokat átlépésével valósul meg, sok szempontból különbözik a nemzetközi vándorlás jelenségétől: valahol a belföldi- és a nemzetközi migráció között helyezhető el, sajátos értelmezési keretben, amely figyelembe veszi a történelmi gyökeket, az etnikai identitást, nyelvi azonosságot és kulturális közelség szerepét az egész folyamatban.

Brubaker, R. (1998): Migrations of ethnic unmixed in the „New Europe”. *International Migration Review*, Vol 32. No. 4, p. 1047–1065.

Salt, John (2001): Az európai migrációs térség. In: *Regio*, 2001/1. p. 177–203.

Gödri Irén, NKI
vargaike@mailop.ksh.hu

¹⁷ Közel háromnegyedük egyébként is még 1999 előtt érkezett Magyarországra.

¹⁸ Brubaker (1998) rámutat arra, hogy a határon túli magyarok Magyarországra vándorlásában a nemzetiség nem jelent olyan magától értetődően állampolgársággá konvertálható tőkét, mint például a különböző kelet-európai országokból Németországba vándorló németek esetében.

¹⁹ A bevándorlók körében jóval jelentősebb azok aránya, akik szülőföldjükön hátrányos megkülönböztetést tapasztaltak magyar nemzetiségük miatt, mint általában a vizsgált kibocsátó országok magyar lakossága körében.

ENSZ Egyezmény és a külföldi munkavállalók védelme Magyarországon

A külföldi munkavállalók és családtagjaik jogainak védelméről szóló Nemzetközi Egyezmény (a továbbiakban: ENSZ Egyezmény) 2003. július 1-én lépett életbe, miután 2003 márciusára a ratifikáló államok száma elérte a küszöbértéket. A ENSZ Egyezmény célja, hogy megvédje a külföldi munkavállalókat, erkölcsi normaként jelenjen meg, valamint útmutatóul és ösztönzőül szolgáljon ahhoz, hogy a különböző államokban támogassák a külföldi munkavállalók jogait.

A prioritás: a külföldi munkavállalók emberi jogai

Az ENSZ Egyezmény legfőbb célkitűzése a külföldi munkavállalók emberi jogainak védelme, hiszen nemcsak munkaerőt jelentenek, hanem emberi lények. Az ENSZ Egyezmény nem ad új jogokat a külföldi munkavállalóknak, hanem egyenlő bánásmódot és azonos munkakörülményeket kíván biztosítani a külföldi munkavállalóknak és az ország saját állampolgárainak. Nevezetesen a következőket kívánja garantálni a külföldi munkavállalók számára:

- az embertelen lakás- és munkakörülmények, a testi és szexuális kizsákmányolás, valamint a megalázó bánásmód megakadályozását (10-11., 25. és 54. cikkely),
- a vélemény, a szólás- és a vallás szabadságának biztosítását (12-13. cikkely),
- megismerhessék jogaikat (33. és 37. cikkely),
- a törvény előtti egyenlőség jogának biztosítását, vagyis azt, hogy a külföldi munkavállalók korrekt, méltányos eljárásban részesülhessenek, tolmácsszolgáltatást biztosítsanak számukra, ne büntessék őket aránytalanul, például ne utasítsák ki őket (16-20. és 22. cikkely),
- az oktatáshoz és szociális ellátáshoz való egyenlő hozzáférés biztosítását a külföldi munkavállalók számára is (27-28., 30., 43-45. és 54. cikkely),
- a szakszervezeti tagsághoz fűződő jogok biztosítását (26. és 40. cikkely).

Az ENSZ Egyezmény értelmében a külföldi munkavállalóknak jogukban áll a származási országukkal kapcsolatot tartani. Ez azt jelenti, hogy:

- biztosítani kell, hogy amennyiben vissza kíván térni származási országába, ezt megtehesse, esetenként hazalátogathasson, és bátorítani kell a kulturális kapcsolatok ápolását is (8., 31. és 38. cikkely),
- biztosítani kell, hogy származási országában résztvehessen a politikai életben (41-42. cikkely),
- biztosítani kell, hogy bérét átutalhatta származási országába (32. és 46-48. cikkely).

Miért nem írja alá Magyarország az ENSZ Egyezményt?

Magyarország nem írja alá az ENSZ Egyezményt. Az UNESCO szakértői felmérést készítettett azon legfontosabb indokokról, amelyek alapján Magyarország nem írja alá az egyezményt. A megkérdezett szakértők az alábbi legfontosabb indokokat fogalmazták meg:

- A külföldi munkavállalók száma elhanyagolható (a teljes lakosság alig több, mint 1%-át teszik ki);
- Magyarország elvben nem kívánja politikailag ösztönözni a bevándorlást. Nem szeretné a jelenlegi bevándorlás mértékét növelni azért, mert a szomszédos országokban élő (határon túli) magyaroknak az országba történő bevándorlása állandó folyamat (a bevándorlók több, mint 80%-a etnikailag magyar). A más (nem szomszédos) országokból érkező bevándorlást pedig szeretnék minél inkább elkerülni.
- A szakértők előrejelzése szerint nem várható, hogy jelentős bevándorlás indulna be a magyar nyelv nehéz volta, valamint a bevándorlóknak szánt integráló programok (beleértve a megfelelő nyelvi képzést is) hiánya miatt.
- A szakértők a bevándorlást elsősorban magyar-magyar viszonylatban értelmezik. Csak egyetlen szakértő vetette fel az ENSZ Egyezmény ratifikálásának problémáját a külföldön élő magyarok védelme szempontjából, s ez érv volt az ENSZ Egyezmény aláírása mellett. A többiek (talán nem is tudatosan) úgy vélték, hogy a bevándorlás az ország belügye, mintegy tükrözve a „volt birodalmi” felfogást.
- Magyarországnak nincs külön bevándorlási politikája, kivéve a határon túli magyarokkal kapcsolatos politikáját, miközben igazodik az EU-hoz, amelynek joganyaga, talán a többi nemzetközi jog felett is, prioritást élvez. Az ENSZ Egyezmény nem került be azon dokumentum-csomagba, amelyek aláírása az EU csatlakozás után kötelező. A szakértők véleménye szerint nem várható, hogy ezt az okmányt a közeljövőben aláírják.
- A szakértők véleménye szerint a külföldi munkavállalókról szóló kormányközi megállapodások Magyarország számára megoldhatóvá teszik a migráns munkás kérdését az ENSZ Egyezmény aláírása nélkül is.
- Az a tény, hogy a legtöbb határon túli magyarnak vannak barátai, illetve rokonai Magyarországon, valamint az, hogy migrációs hálózatok állnak fenn Magyarország és a szomszédos országok között, hozzájárul a probléma sikeres megoldásához. Az említett bevándorlók általában alacsonyabb presztízsű munkát találnak, de a magyar munkaerőpiacon versenyképesek a romákkal.
- A bevándorlóknak biztosított életkörülmények és jogok speciális ellenőrzését – mint ahogy azt az ENSZ Egyezmény leírja – az ország pénzügyi helyzete nem teszi lehetővé. Ugyanakkor nincs olyan szervezet, vagy politikai párt Magyarországon, amely hajlandó lenne az ENSZ Egyezmény ratifikálása érdekében lobbizni.

A szakértői felmérés megmutatta, hogy minden olyan nehézség, félelem és előítélet, amelyet az UNESCO lehetséges ellenérvként felsorolt (<http://www.unesco.org/most/migration>), jelen van a magyar társadalomban.

Irina Molodikova Közép-európai Egyetem (CEU)
molodiko@ceu.hu

KorFa – népesedési hírlével
ISSN 1586-7684

Kiadja: a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet • Felelős kiadó: Spéder Zsolt igazgató
Szerkesztő: Daróczi Etelka • daroczi@mailop.ksh.hu
Tipográfia és tördelés: Élőfej Bt. • elofej@axelero.hu
A Szerkesztőség címe: 1149 Budapest, Angol u. 77. • Telefon: 383-3535 • Fax: 383-3111
Megjelenik évente 4 alkalommal.